

Eski Türklerin Askerî Gelenekleri: Türk Askerlerinin Doğu ve Batı Asya'da Oynadığı Roller

Ainur Nogayeva*

Tursynkhan Kaiyrken**

Zibagul Ilyassova***

Öz

Türk tarihi tek bir coğrafyanın tarihi olmadığından Hunlar ve Memlükler tarihinin hem Batı, hem de Doğu'da bir geçmişi mevcuttur. Savaşçı göçebe-ler önce Çin'in, Roma İmparatorluğu'nun ve Perslerin dikkatini çekmiştir. Hunlardan gelen askerî geleneklere sahip Türk ordusu Türk Kağanlığının kurulması, kalkınması ve güçlenmesi için bir temel oluşturmuştur. Türkler sadece kendi devletini güçlendirmekle kalmayıp Tang Hanedanına da askerî yardım sağlayarak onu dış tehditlerden korumuşlardır. Tang Hanedanı ile çatışma döneminde eski Türkler iç sorunları dolayısıyla zayıfladıklarında dış düşmanların denetiminde idiler. Bu dönemde de göçebe Türk halklarının temsilcilerinden paralı ordular ve milisler kurulmuştur. Türk, Savir ve Bulgarlardan oluşan paralı askerler Pers ve Bizansların savaşında her iki tarafta da yer almışlardır. Arap ülkelerinde ise bu paralı askerler Gulam ve Memlükler idi. Çalışmamızda Türk ordusunun ve milislerin oluşumuyla gelişimi, Tang Hanedanı ve Arap Halifeliği'ne olan etkileri ele alınmıştır. Burada askerden hükümdara kadar yükselen Türk savaşçılarının devlet yönetim sistemindeki rolü gösterilmektedir.

Anahtar Kelimeler

Eski Türkler, Hunlar, Memlükler, Tang Hanedanı, Türk Ordusu, Arap Halifeliği, Abbasiler

* Doç. Dr., L.N.Gumilyov Avrasya Millî Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü - Astana/ Kazakistan
nogayeva_am@enu.kz

** Prof. Dr., L.N.Gumilyov Avrasya Millî Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Fakültesi, Şarkiyat Bölümü – Astana/ Kazakistan
kairkentz@mail.ru

*** Doç. Dr., L.N.Gumilyov Avrasya Millî Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Fakültesi, Şarkiyat Bölümü, Astana/ Kazakistan
zita.08@mail.ru

GİRİŞ

M.S. VI. yüzyılın ortası - X. yüzyılın sonuna kadar Kuzey Çin'den Batı Asya'ya bölgesine kadar geniş alanda kendi gücünü (etkisini) sergileyen Türklerin askerî gücü ileri düzeyde idi. Bu dönemlerde Türkler kendi halkını düşmanlardan çok iyi bir şekilde korumaktaydılar ve istisnasız kendi etkisini etrafa yaymışlardı. Türklerin atlı birimleri Doğu Asya'ya ve Batı Asya taraflarına askerî geziler düzenliyor, Kuzey Zhou, Çin'deki Sui Hanedanı ve Tang için tehlike oluşturuyordu, batıda Eftalit, Persler ve Bizanslılara karşı duruyorlardı, Khingan dağlarından Karadeniz'e kadar olan toprakları kendi hâkimiyetine almışlardı. Bu yüzden Çin'deki Tang Hanedanı ve Pers devleti, daha sonra ise Arap İmparatorluğu, Türklerin tecrübesinden ve askerî sanatından istifade etmişlerdi.

Türklerin askerî alandaki yetenekleriyle askerî ustalığı, cesaret ve sonsuz özverileri, doğup büyüdükları bozkırların askerî geleneklerinden kaynaklanmaktaydı.

M.Ö. V-IV yüzyıllar arasında Sakalar, Yunanlılara ve Perslere cesurca karşı durmakta ("Tomiris", "Alper Tonga" destanları) ve vatani savunmaktalardı ("Şırak" destanı). Kendi askerî gücünü, savunma organizasyonunu ustaca kullanmaktalardı ve devletleşme derecesi çok yüksekti. Çin kaynaklarının da onayladığı gibi Sakalara paralel olarak Hunlar tarihî alana kendi güçlü devletini, devlet yönetim sistemini, orduyu ve hukuğunu oluşturarak çıkmışlardı. Ancak Türklerin tarihte bıraktıkları izlere karşın, bunların Ortadoğu'daki paralı lejyonların oluşmasının tarihçesi (kaynaklarda "kullar", "gulam", "kulam", "kapukular", "turuşka", "kölemenler", "mamluklar") ile bu güne kadar Doğuda paralı orduları oluşturan bazı Türk halklarını araştıran *özel çalışmalara ihtiyaç* vardır. Ortadoğu'daki paralı lejyonların oluşmasının tarihçesi, Türk halklarının bilinmeyen sayfalarının araştırılması bakımından büyük öneme sahiptir. Eski Türklerin, kendinden on kat daha büyük, güçlü bir düşman ordusunu mağlubiyete uğratmak gibi¹ şanlı geçmişi mevcuttur. Bu bağlamda söz konusu alandaki boşluğu -bir nevi de olsa- doldurmak *amacıyla* çalışmamız, Türk Ordusunun oluşumu ile gelişimini ve Türk askerlerinin Tang Hanedanı ile Arap Halifeliği içerisinde iken gerçekleştirdikleri fetihleri ele almıştır. Bu çalışmada Ortaçağ yazılı kaynaklarına dayanarak, sıradan askerlikten yönetici pozisyonlarına, bazı halifelik bölgelerinde ise hükümdarlığa kadar yükselen Türk savaşçıların *devlet yönetim sistemindeki rolü* gösterilmektedir.

ESKİ TÜRKLER HAKKINDAKİ ARAŞTIRMALAR

Çin kaynakları, Sakalara paralel olarak tarih sahnesine kendi güçlü devleti, devlet yönetim sistemi, ordusu ve hukuğuyla *Hunların* çıktıklarını belirtmektedir. “Hanshu Hunlar bölümü” gibi Çin kaynağında “Chan-yü” (Tanrıkut-单于) - “uçsuz bucaksız” anlamında, yani gökyüzü alanı olarak kullanılmıştır. Hunlarda Bilge Han unvanı ikiye ayrılır: sol bilge han (左屠耆王), sağ bilge han (右屠耆王), bununla birlikte sol sardar (左大将), sağ sardar (右大将), sol üst jasaul (左大都尉), sağ üst jasaul (右大都尉), sol kurtaul (左骨都侯), sağ kurtaul (右骨都侯) gibi askeri idari unvanlar mevcut idi. Hunlar bilgili insanlara “tuçi” (屠耆) derler. Genelde sol bilge han (Sol Tuçi Beyliği) Tanrıkut’un müstakbel veliahtı (hantekin) olur (Ban Gu班固1962: 汉书卷-94. 匈奴传-64; Yang Jian-xin杨建新2012: 38). Yani Hunlarda çok sıkı idari- askerî devlet yönetiminin mevcut olduğunu görüyoruz.

Eski zamanların uluslararası ilişkiler mantığı ile bakıldığında, askerî yönden güçlü olan devlet, en itibarlı devlettir. Eski Türkler ve onların ataları hem Batıda hem Doğuda, hem de Güneyde fetihlerini sürdürmekteydi, bu da onların güçlü askerî üstünlüğünün göstergesiydi.

Kuzeyden gelen bu tehlike karşısında Çinliler Qin Shi Huang’un Çin prensliğinde birleştiler. Çinliler ancak güçlerini birleştirerek Hunlar’a karşı durabilirlerdi. Qin Shi Huang, Çin’in merkez bölgelerini birleştirerek, ordunun askerî gücünü arttırmaya çok çaba sarfetmiştir. Si Maqian, Shiji’de şöyle yazmıştır: “Qin Shi Huang, başında Meng Tian olan 300 bin askerî Hunlar’a karşı gönderdi ki bunlar nehrin güney kısmını² işgal ettiler.” (Si Maqian司马迁1982: 史记卷-6, 本纪-6) Yani, Hunlar M.Ö. III. yüzyılda kendi askerî ustalığını göstererek Çinlilerin birleşmesine ve dünyaca meşhur olan Çin Seddinin inşa edilmesine neden olmuşlardır.

Çin’deki Hunların tarihini araştıran Profesör Lin Gan, Ordos ve Yinshan dağlarının (Şugay zirvesi) eskiden beri Hunlara ait topraklar olduğunu ve Hunların kış yaylalarının burada olduğunu onaylamaktadır: “Hunların yaşadıkları topraklar, Ordos ve Şugay Orta Ovadaki Yan, Zhao ve Qin kalelerinin sınırında idi. Hunların ana yurdu, İç Moğolistan’daki Ordos ve Yinshan ovalarıdır. Bunun kanıtı olarak da son 30 yıl içerisinde bulunmuş olan İç Moğolistan bölgelerindeki Hun zamanına ait anıtlardır.” (Lin Gan林幹2008: 5). Uzun zamandır Çin araştırmacıları Hunlar’ı “istilacılar”, Qin Shi Huang’u ise Ordos’un “kurtarıcısı” olarak nitelendirmişlerdir. Lin Gan’a göre

ise, Hunlar Ordos'a gelenlerden değil de, buraların yerlileri idiler, yani burası onların atalarının topraklarıdır, doğdukları ve yaşadıkları yerdir. Aksine Qin Shi Huang bu yerleri işgal etmiştir. Dolayısıyla göçebelerin Sarı Nehrin güney kısmına gerçekleştirdikleri seferleri boşuna değildir. (Lin Gan林幹 2008: 5)

Tarihin de gösterdiği gibi, eski Türklerin kendi devleti, askerî sistemi, devlet temeli/ altyapısı olmuştur. Biz de buna Bozkır uygarlığı diyebiliriz. Onlar her zaman kendi topraklarını korumaya hazırlardı.

Hunların tarihini araştıran Japon bilim adamı Sawada Isao "Hunlar" adlı tezinde XIX.yüzyılda İç Asya'yı araştıran Avrupa bilim adamlarının "atlı göçebelerin askerî gezileri her zaman en alt seviyedeydi, bunun nedeni de daha üst seviyeli uygarlığa sahip hayvancılıkla uğraşanlara karşı duydukları kıskançlıktır, bunlar yerleşik halkları istila ederek ellerindeki altın-gümüşleri topluyorlardı" düşüncelerini aktarıyor. Buna karşın Sawada Isao, O.Lattimore, S.Huntington³ gibi ABD'li yeni nesil araştırmacılarının düşüncelerine katılarak, bu bilim adamların düşüncelerinin sentezini yaptıktan sonra göçebelerin temelini oluşturan bozkır toplumunu ayrı bir uygarlık, ayrı bir dünya olarak ele aldıklarını belirtmektedir (Sawada Isao 勳田泽 2011: 155). Aslında göçebelerin devletini, askerî-idari yapısını yerleşik devletlerle karşılaştırmak doğru değildir. Zira göçebelerin devletindeki özellikler yerleşik uygarlığın formatına uymamaktadır.

Eski Türkler ve Hunların askerî taktikleri belirli durumlarda, bilinçli ve kasıtlı olarak kullanılmaktaydı. Onlar özel bir neden olmadan saldırılar düzenlememişlerdi. Bunu da şu örnekten görebiliriz: Tanrıku'tun oğlu Modu Hun iktidarını eline aldığı zaman komşu doğu Hu halkı (sonra ortaya çıkacak olan Xianbei'lerin ataları) "uçan at"ını istedikleri zaman komşularla iyi geçinmek adına bir atı kıskanmak olmaz diye babasından miras kalan atını gelen elçiyle gönderir. Zaman geçtikten sonra doğu Hu halkından yine elçiler gelerek prenseslerin birinin isterler, hükümdar da yine sevdiği kadını elçilerle göndermiştir. Üçüncü kez ise Hu'nun elçileri, sınırdaki kimseye ait olmayan (nötr bölge) toprakları istemeye gelirler. İşte o zaman Modu şöyle cevap verir: "Toprak, devletin temelidir, o verilir mi?" (地者, 国之本也, 奈何予人) der ve Doğu Hu'lara karşı savaş açar. Hunlar'a karşı duramayan Doğu Hu'lar savaşı kaybeder. (Si Maqian司马迁1982: 史记卷-110, 匈奴传-50, Kafesoğlu 1997: 60) Yani gördüğümüz üzere, Hunlar M.Ö. III.yüzyılda toprağı devletin temeli olarak görmüş, her şeyden üstün tutmuş ve koruyabilmişlerdir.

Çin kaynaklarına göre- Türkler- Eski Hunların mirasçıları birbirinden ayırdedilemezler. «Hunlar» ve «Türkler» bir etnosun sadece farklı adlarıdır. Tang zamanının yazılı kaynaklarında Türkler “Hu” veya “Hun” diye belirtilmektedir. “Zhoushu”da : “Türkler- Hunların bir dalıdır. İktidar tayfası- Aşınadır. Kendi başına bir ulus oluşturdular” denmektedir (Linhu Defen 狐令荼德1982: 周书卷-50, 列传-42突厥). Çin’de bulunan Doğu Türklerin Sangun’u Aşına Zhong’un (阿史那忠) mezar taşında Aşına tayfası Xia (夏) tayfasının (Hu Yanchao胡元超2006: 273) bir dalı olduğu yazılırken, diğer Aşına Simo’nun (阿史那思摩) mezar taşında onun boyunun Şugaykuzın olduğu ve onun saygıdeğer ataları Chunwei (淳维) hanedanından geldiği, büyüdüğü yetiştiği hanedanın ise Mode Tanrikuta dayandığı yazılmaktadır. (Hu Yanchao 2006: 235). Bundan yola çıkarak Aşına tayfasının, Tanrikut hanedanının doğrudan torunları olduğunu görebiliyoruz. Bu yüzden Tang İmparatoru boşuna: “Şu anki kağan eski asırların Tanrikutu (今可汗古单于也)” dememiştir.⁴ (Ahmetuli 2006: 436).

M.Ö. VI.yüzyılda Eski Türkler, Çin, Pers, Bizans ve Arap İmparatorluklarının dış ilişkiler tarihinde de iz bıraktıkları gibi atalarından miras kalan devletin yeniden yapılanmasına katılmışlardır. Sakalar zamanında düşmanlarına karşı durarak vatani koruma modelini göstermişler, Hunlar ise sınırları ve askerî kaleleri güçlendirmişlerdir. Batıda sırf beyaz, Doğuda- gri, Kuzeyde- siyah, Güneyde ise- kıvırlı atlı birliği kurmuşlardır. İktidara gelince Tanirkut Mode devlet temelini güçlendirip okuların sayısını 400 bine yükseltmiştir (Si Maqian司马迁1982: 史记卷-110, 匈奴传-50).

Hunlardan sonra dünya sahnesine çıkan *Türk Kağanlığı* da Avrasya’daki iktidarı ele almıştır. Bu sefer onlar Hunların devlet idaresi tecrübesini ustalıkla kullandılar ve askerî geleneklerinden hiç şaşmadılar. Gök Türkler, doğasında savaştı bir halk olup bunların isminin anlamı da onların bu özelliğini doğrular niteliktedir. Türk araştırmacı Hüseyin Salman da “Türk” sözcüğün cins isim olarak “güç”, “kuvvet” (sıfat hali ile: güçlü, kuvvetli) anlamında kullandığını belirtmektedir (Öztürk 2005: 7). O zamanlarda Orta Asya ve komşu bölgelerdeki hiçbir uluslararası sorun Türk Kağanlığı müdahalesi olmadan çözülmüştür (Kayırken 2010: 114). En başta Türk Kağanlığı Çin’deki Kuzey Qi ve Kuzey Zhou’yu kendine boyun eğdirmiştir. Çin kaynaklarında Türk Kağanı Tabar’ın: “Güneydeki iki oğlum bana sadık olduğu sürece benim hiçbir şeye ihtiyacım yoktur.” dediği belirtilmiştir. Bu dönem, Bizans İmparatoru 2nci

Tiberius'un (520-582yy.) Türk Kağanlığına elçisi Valentinus'u gönderdiği dönemdi. "Bu dönemde Avarlar 565 yılında Avrupa Batı Hun İmparatorluğu'nun bir asır önceki toprakları üzerinde ikinci bir Hun İmparatorluğu gibi Avrupa Avar İmparatorluğunu kurdular. Başkentleri de Attila'nın başkenti Etselburg şehri yakınındaki Segedin şehri oldu" (Bayrak 2002: 108). Fakat İstemi'nin ölümü üzerine yerine geçen oğlu Tardu Bizanslıların, Avarlara Volga nehrinden Karadenize geçmesine yardımcı oldukları için sinirliydi ve elçiyi pek candan karşılamamıştır. Sonra Kırım'a gelen Bizanslılara karşı asker göndermiştir. Böylece Avrupa Hunlarının lideri Anagay'ın yardımıyla Boğaziçindeki Bizans şehri Pantikapey'e saldırmışlardı (Wang Zhilai 王治来 2004: 196). 581 yılında Türkler Kırım yarımadasını ele geçirmişler ve 10 sene "ellerinde tutmuşlardır" (Wang Zhilai 王治来 2010: 54-55). Böylece Türkler, sözünde durmayan Bizanslı İmparator'a kendi potansiyelini göstermek istemişlerdir. Bu da Türklerin kimsenin öfkesinden korkmayıp kararları kendilerinin verdiğini gösterir.

Bu dönemde Türkler, Batıda Pers ve Bizans İmparatorlukları ile savaşır iktidarı ele geçirmiş, Çin'deki Sui Hanedanını pek önemsememişlerdir. Sui İmparatorunu beğenmeyen askerî aristokratlar bile Türk Kağanlığına sığınmışlardı. Bunlar, "Xin Tang Shu"da şöyle kaydedilmiştir:

Daye yıllarında⁵ iktidarı Şıbir Türkid Şad Kağan ele almıştır. Çinlilerin çoğu ona sığınmıştır. Kitan, şıgay, tuygın, koten tamamen ona geçmişlerdir. Du Jiande, Xue Ju, Liu Wu-zhou, Liang Shidou, Li Gui, Wang Shichong ve diğerleri eşzamanlı olarak ona geçmişlerdir. Okçular sayısı 1 milyona ulaşmıştır. Rong ve Di'ler hiçbir zaman hayattan bu kadar keyif almamışlardır. (Mirzahan 2003: 474-475, OuYangxiu 欧阳修 1982: 卷 215-1, 列传 140-1, 突厥-1)

Bu esnada Türk Kağanlığı güçlenmiş ve ordu sayısı 1 milyon kişiye ulaşmıştır. Bu güç tüm Avrasyayı fethetmekle aynıydı. Bu tarihlerde/sıralarda Sui Hanedanından olan Taiyuan (太原) bölgesinde yaşayan askerî aristokrat Li Yuan (李渊), ayaklanmayı kafaya koymuş ve yardım için Türklere başvurmuştur. Bu da üç asır boyunca meşhur Tang Hanedanının Türklerin sayesinde kurulduğunun kanıtıdır. Tang İmparatorluğu kurulduktan sonra ve ilk imparatorun ölümüne kadar onlar Türklerin iktidarı altındaydılar. Bu sıralar Doğu Türklerin El Kağan'ı Tabgaçlara askerî baskı yapmış ve Chang-an'a kadar ulaşmıştır. Böylelikle Türk Kağanlığı, Güney ve Batının önde gelen ülkelere gücünü gösterip "İpek yolunu" kendi kontrolü altında tutmuştur. "İpek yolu" sadece

ticari yol değil, Doğu ve Batıya dağılan yeni fikirlerin, ilmin, savaş sanatının ve dinin yolu idi.

Kurulan memleketi güçlendirmek, dışarıdaki düşmana karşılık vermek adına 2nci Türk Kağanlığı döneminde Kültegin ve Bilge Kağan bir olup kuzey ve güneye, doğu ve batıya hücum etmişlerdi. 700-714 yıllarında Türk Kağanlığı'nın içindeki düşmanları (Türğişler, Kırgızlar, Karluk, Az'lar, On- Ok'lar, Dokuz Oğuz boyları, Basmlı hükümdarı) bozguna uğratmış, ayaklanmalarını bastırılmış, devletin bütünlüğünü ve birliğini muhafaza edebilmişlerdir (Taşağlı 2012: 338-342). Dışarıda ise Tang Hanedanı'nın Saça Sengün, Ong-Tutuk'un liderliğindeki askerlere karşılık verip Şantun vadisine kadar hücum ettiler. Nitekim bu hücumlarda Türk Kağanlığı kendi askeri üstünlüğüne dayanarak zafer kazanıyordu.

Bütün bunlar Türk Kağanlığı'nın sadece göçebe bir kağanlık olmadığını, bulunduğu zaman içinde önde gelen devletlerden biri olduğunu göstermektedir. L.N.Gumilev'in de söylediği gibi:

Türklerin yaşam biçimi ve karmaşık toplumsal yapısı hayret içinde bırakmaktadır: ülke, aşamalı mülkiyet sistemi, rütbe hiyerarşisi, askeri disiplin, diplomasi geleneklerinin yanısıra komşu ülkelerin ideolojik sistemine karşı koyabilecek iyi tasarlanmış dünya görüşünün varlığı şaşırtıcıdır. (Gumilev1994: 4-5)

Kendi askerî güçlerini sağlamlaştırmak amacıyla Türk Kağanlığı “Ebedi devlet” oluşturma yollarını aramaktaydı. Türk Kağanlığı hükümdarları güney ülkesi Tabgaç ile işbirliği kurulmasının farklı yollarını denemekle birlikte ondan gelen tehlikenin de farkındaydılar. Meşhur Kültegin, Bilge Kağan, bununla birlikte Tonyukuk anıtlarında da Tang Hanedanı'nın VII. Yüzyılın 30'lu yıllarının başından 80'li yıllarının başına kadar yani 50 yıl boyunca boyun eğme nedenleri araştırılırken, halkının güçlü bir devlet olması gerektiğine değinilmektedir. Başka bir deyişle, “Bu yazıları okurken eski Türklerin tüm kültür özünü ekonomisini, geopolitiğiyle toplumsal ayrıcalık özelliklerini, iç ve dış siyasetini anlayabiliriz” (Abjanov 2001:135).

Yerleşmiş bir düşünceye göre, Türklerin devlet oluşu, Yer ile Gök arasında insanlığın var olmasıyla eşzamanlı olduğundan, “Ebedi” ülke olma hakkının olduğuna inanılmaktadır. Bunu dile getirirken de Türkler Tanrıya şükranlarını sunmakta, Kağanlığı çökmekten kurtaran Tanrı'ya dualarını eksik etmemekte-

dirler. Yukarıda (Gökte) Türklerin Tanrısı, Türklerin Kutsal Yeri, Kutsal Suyu tarafından şöyle denmiştir: “Türk Halkı yok olmasın diye, Devlet olsun diye babam Elteris kağan, annem El-Bilge Hatun Tanrı tarafından yükseltilmiştir. Tanrının verdiği güç ile babam Kağanın askerleri kurt gibi, düşmanları ise koyun gibi olmuşlardır” (Sartkoja 2003: 173-174).

745 yılında ikinci Türk kağanlığı dağılmış, onun yerine *Uygur Kağanlığı* oluşmuştur. Bu dönemde Çin'de Tang Hanedanı da dağılma eşiğindeydi, zira Arap İmparatorluğu onlara saldırmış ve ülke içinde 755 yılında An Lushan ve Shi Siming tarafından ayaklanma başlatılmıştır. Ayaklanmayı fırsat bilmiş Böğü Kağan, Chang-an'ı fethetmiş ve doğudaki ile Batı'daki iki başkenti de An Lushan ve Shi Siming askerlerinden temizlemiştir; böylelikle Tang Hanedanı'nın bağımsızlığını korumasına yardımcı olmuştur. Yakında Tang başkenti Chang-an ile Loyang'da olan askeri ayaklanmayı bastıran Türk Böğü Bilge Tanrı Kağan'ın kardeşi Kara Çor Tegin'in mezarına konulmuş Çince ve Eski Türkçe yazıları olan eski bir abide bulunmuştur (Aydın 2014: 68). Bu olay eski Türk askerlerinin diğer ülkelere yardım edebilecek kadar güçlü olduğunu göstermektedir.

Maalesef binlerce yıl hüküm süren Türk kağanlığı kendi gücünü yitirmiştir. O dağıldıktan sonra, merkez Orta Asya'ya taşınmıştır. IX. yüzyılın ortasında Şu nehrinin kıyısında yeni bir devlet- *Karahanlılar devleti*- kurulmuştur. Karahanlılar dönemi ise- eski Türkler ile İslam kültürünün birleşme zamanıydı. Nitekim, eski Türklerin değerleri İslam değerleri olarak değişmiştir. Coğrafi özelliklerine göre Güney Kazakistan ve Maveraünnehir eski Türk ve İslam kültürlerinin sınırı ve birleşme noktası idi. Başlangıçta Gök Tanrı'ya (Kök Tengri) inanan Türkler, İslam'daki Tanrı'yı (Allah'ı) çabucak kabul ettiler, zira Müslümanlar Allah'a nasıl inanıyorlarsa, Türkler de Tanrı'ya öyle inanıyorlardı. Çünkü Allah'ın da bir şekli yoktu. O, Türklerin Gök Tanrısı gibi Gökyüzünde veya insanların arasında, kalplerinde idi. Orta Asya'nın Türkler'i İslam'ın değerlerini ve İslam'ı kendilerine aitmiş gibi kabul etmişlerdir. Bundan dolayı da bu değerler için emek ve güç sarfetmişlerdir. Bu sıralar devlet yönetim tarzı ve savaş sanatı Arap kültürüyle eşzamanlı gelişmekteydi.

İSLAM ARAP MEDENİYETİNDEKİ TÜRK ASKERLERİN YERİ

VIII. yüzyılın sonuyla IX. yüzyılın başında Türkler ve Perslerin askerî- siyasi gücü artmış ve İslam tarihinde özel bir rol oynamıştır. Güney Kazakistan ve

Jetisu'nun Türkleri Karahanlar devleti (X.y.) döneminde İslam'ı kabul etmişlerdir. İslam'ın gelişimi ve yayılması için tüm çabalarını sarfettiler ise de, onlar hiçbir zaman kendi Türk kökenleri ve temelini kaybetmemişlerdir. Türkler, zamanında Tang Hanedanı'nın iç ve dış siyasetini nasıl etkilediler ise, aynı şekilde Arap Halifeliğinin içinde de askerî- siyasi hayatında ağırlığını koydular.

Emevilerin hükümdarlığının dağılmasından sonra Arap devletinde Abbasiler hanedanı iktidara geçmiştir. Abbasilerin yönetiminin ilk yıllarında onların askerleri genelde Horasanlılar ve İranlılardan oluşmaktaydı ki bunlar Abbasilere Emevilerin hükümdarlığına karşı başkaldırılarında destek veriyorlardı. Bu askerler Arapların tarafında olmalarına rağmen, İran'a hizmet etmeyi boyun borcu olarak kabul etmişlerdir. Ancak 820 yılından itibaren halifelerin büyük vasalları olan Tahiriler bağımsızlıklarını aldıktan sonra İran'a yardım etmeye başlamışlardır. Bu sebeple onlar için askerî birliklerini yabancılardan oluşturmak bir gereksinim idi.

Araplarla Türkler arasındaki ilişkilerin Hendek savaşından önce de mevcut olduğuna dair bilgiler vardır. Bunun hakkında Ortaçağ'da yaşayan Arap tarihçi at-Tabari yazmıştır, onun anılarında Muhammed Peygamber'in savaştan önce istirahat ettiği bir Türk çadırı vardı (Asadov 1993: 21). 674 yılında Basra'nın hükümdarı Buhara'da tutsak olan 4000 Türk okçudan oluşan iyi bir ordu kurmuştur. Araplar bunların ustalığını görüp bundan istifade etmek istemişlerdir (Rahmanaliyev 2009: 21).

El-Cahiz Türklerin üstün ustalıkları hakkında şöyle yazmıştır: “Türk, atı ileri, arkaya, sağ ve sola yatarak çok kolay kullanır. Bir harviç (arap) bir kurşun sıkana kadar bir Türk on kurşun sıkar. Türk'ün dört gözü vardır: iki tane alnında iki tane de ensesinde (Kumekov vd. 2011: 138). Bu yazılar Türk askerinin okçu olduğunu, askerî ustalığa ve askerî ruha sahip biri olduğunu göstermektedir. İskender Zülkarneyn onlara “Eynan huc-hurent” demiştir, tercemesi de “kendi yemeğini kendi bulan okçu” (Mahmut al-Kaşgari 2002: 120-121).

Araplar gerçekten de Orta Asya Türkleri'nin askerî sanatına hayrandı. O zamanlar Türk tayfaları Basra Körfezi'nden Karadeniz'e kadar yerleşmişlerdi. Genelde tarım, ticaret ve el işleri ile uğraşıyorlardı. Nüfus çokluğundan dolayı kendi vatanını bırakıp gitmek zorunda kalmışlardı. Abbasilerden çıkan Bağdat halifesi el-Mutasım (833-842), Semerkand, Fergana, Şaş'ın köle pazarların-

dan getirilen kölelerden oluşan özel orduyu ilk kuranlardan sayılabilir. Ancak gerçek Türk ordusu el-Memun (813-833) iktidarı zamanında kurulmuştur. İ.M. Filştinskiy'in (2006: 89) dediğine göre, el-Memun tüm Türk ordusunun ekipmanını temin etmiş, askerlerin toplam sayısı ise 4000'e ulaşılmıştır. Arap tarihçilerin bilgilerine göre Seyhun (Sırderya) nehrin kıyılarından getirilen Memlüklerin sayısı birkaç bine ulaşmıştır.

Tarihçiler aynı zamanda Harezmi'de çok ünlü köle pazarının olduğunu ve ülkenin bu pazar sayesinde geliştiğini belgelemektedirler. Halifelüğün ordusu Arap askerleri ve kiralık "Gulamlar"dan oluşmaktaydı. O zamanlarda "Gulamlar" halifeye sadık olarak hizmet eden Türk ve Slav asıllı tutsaklardı. Zamanla onlar güçlenerek Halife'ye bile emir verme derecesine gelmiştir (Derbisaliev 1982: 82).

Bir sonraki terim "Memlük" de Arap kaynaklarında çok sık kullanılmaktadır. Memlükler hakkındaki ilk kaynaklar 8. yüzyıla dayanmaktadır. Arap sözcüğü olan "Memlük", çoğul olarak "mamalik" şeklinde geçer. Arap dilinden "Memlük", "sahipliğinde olan" olarak çevirilir; başta "gözetim altında olan tutsak" olarak, sonradan sosyal-hiyerarşi sisteminde bir rütbe olarak kabul edilmiştir ("efendi" anlamını taşımaktaydı). Ortaçağ döneminde Bizans İmparatorluğu, Venedik, Orta Doğu ve başka ülke ve büyük şehirlerde köle ticareti çok yaygındı. Bu pazarlarda Türk cesur ergen çocuklar büyük talep görüyor, bu yüzden de bunları diğerlerine göre daha pahalıya satıyorlardı. Mısır ve Orta Doğu hükümdarları bu Türk çocukları satın alarak, onlara "memlük" adı verip, dinî terbiye verdikten sonra askerlik sanatını öğretmişlerdi (Batırşaulı 2000: 43).

Seçilen genç köleler- memlükler veya "gulamlar" (genç erkekler veya hizmetçiler) sarayda özel okullarda eğitim alır, sonradan da halifenin ordusuna yazılır, bu ordu da böylelikle tecrübeli Türk atlılar ve okçulara sahip olurdu. Bunlardan bazıları geçmişte Emevilerin torunu Horasan'ın hükümdarı Nasr ibn Sayyar- Rafi ibn Laysa'nın ordusunda savaşmışlardı. Piyadeler olarak ise Berberiler, Daylamitler, Slav ülkelerinden gelenler ve koyu tenli Afrikalılar hizmet ediyorlardı (Filştinskiy 2006: 89).

Türk ordusunu konu alan araştırmacılar da, el-Mutasım'ın annesinin Türk kökenli olmasının ilk Türk ordusunun kurulmasında büyük rol oynadığı düşüncesine katılmaktadırlar; ancak ordunun büyük kısmı el-Mutasım'ın hükümdarlığına karşı olup yerine el-Memun'un oğlu Abbas'ın halife olarak

tahta çıkmasını istediğini yazarlar: “Nitekim başarısız bir komplodan sonra el-Mutasım kendi can güvenliği için Türk ordusunun sayısını arttırır” (Asadov 1993: 21).

İ.M.Filştinskiy, al-Cahiz isimli bilim adamı ve edebiyatçının (775-868) da Türkler hakkındaki çalışmasında Türklerin Orduyu, halife sarayını ve posta işlerini yönettiklerine dair bilgi verdiğini söyler. Türk süvarileri Bağdat kış-lalarında yerleşmekteydi ve başkentten güvenliğini sağlamak üzere kullanılmaktaydı; aynı zamanda onların yerli kızlarla evlenmeleri yasaktı, bu yüzden onlar için Halifeliğin doğu bölgelerinden kadınlar getirilmekteydi. Kıralk piyade askerleri ise hizmetlerine doğdukları yerlere göre yerleştirilmekteydi (Filştinskiy 2006: 91).

Türk askerlerin sayısının artmasıyla, Ordunun büyük bölümünü oluşturan Horasan ve Arap orduları yavaş yavaş erimeye yüz tutmuştu. Bağdat'ta Türk ve yerli halk arasında anlaşmazlıklar başlamıştı. Bu karışıklıklar Bağdat'ta orduya karşı güvensizliği arttırmış (Tahiriler iktidarından kurtulma isteği de sebeplerin arasındaydı), el-Mutasım (833-842) yeni şehir Samarra'yı kurmuş ve sadık Türk ordusuyla birlikte orada yerleşmiştir. Yeni şehirde el-Mutasım Türklerin oturdukları bölgeyi diğer şehir bölgelerinden ayırmaya çalışmıştır (Saki 2006: 17).

El-Vasık (842-847) halifenin iktidarı zamanında Türk birliklerin komutanları büyük bölgelerin başkomutanlığını yapıyorlardı. Mesela Türk ordusunun komutanı İtah, tüm Horasan ve Sind'i yönetmekteydi (Buniyatov 1965: 191). Bu sistem komutanları memnun etmek için ve aynı zamanda onları kontrol etmek için kurulmuştur, çünkü Sind halifelikten uzaklaşmış, Horasan'da ise el-Memun zamanından beri Tahiriler hanedanına ait olanlar yaşamaktaydı.

VIII- IX. yüzyıllarda fethedilmiş bölgelerde Araplara karşı hareketli halk ayaklanmaları gerçekleşmekteydi. Bunlardan biri, 776 yılında Haşim ibn Hakim'in liderliğinde Orta Asya'daki Merv şehrinde gerçekleşmiştir. Bir diğer ayaklanma ise 816 yılında Babek'in önderliğinde çıkan ayaklanmaydı. Azerbaycan'da başlamış olan ayaklanma Ermenistan'a, sonrasında da İran'a yayılmıştır. 835 yılında el-Mutasım halifesi Babek'e karşı Afşin'in yönetimindeki kendi özel ordusunu göndererek 20 yıldır devam eden ayaklanmayı sona erdirmiştir.

IX. yüzyılın başında Arap halifeliğinin eski siyasi birliği dağılmaya başlamıştır. Maveraünnehir halklarının Araplara karşı sürekli devam eden mücadelesi yerel

feodal aristokralara iktidarı ele geçirmek için güzel bir fırsat sunmuştur. IX. yüzyılın 20. yıllarının başında Maverünnehir iktidarında yerel Tahiriler ve Samaniler hanedanı vardı, Bağdat'a vergi ödemeleri haricindeki konularda gerçek anlamda bağımsızlardı.

Çinli bilim adamı Wang Zhilai'ın dediğine göre, Samanilerin sonraki tarihinde saray güvenlik iktidarı tamamen Türk kölelerden çıkan komutanların ellerinde idi. Çinli bilim adamının yazdığına göre: "En çok etkili olanı Türk asıllı Hacip Alıp-tegin. O, neredeyse Samaniler devletinin hükümdarıydı" (Wang Zhilai王治来 2010: 114).

Arap halifeliğinin Türk askerlerine sırtını dayamasının sebebi, o dönemdeki Araplarla Perslerin hükümet ve ordu idaresindeki gizli ve açık rekabetiydi. Ancak Araplara özgü kibri ve Perslerin iktidar sevgisi ile lekelenmemiş genç yaşlarında getirilip özel eğitim alan Türk Memlûkler gün geçtikçe halifeliğin siyasi hayatında pozisyonlarını güçlendiriyor, belirli vakitten sonra da devlet idaresinde rol oynamaya başlıyorlardı, 861 yılında ise Mütevekkile halifenin ölümünden sonra halifelikteki iktidar tamamen onların eline geçmiştir. Ebu Şama'nın (1203-1267) dediğine göre "Halifeler sanki onların elindeki tutsaklar gibilerdi. Onlar uygun gördüklerinde taht halifenin elinde kalıyor, gerek görmedikleri zaman ise halife tahttan indiriliyor veya öldürülüyordu" (Saki 2000: 44).

Halife Mütevekkil Dönemi'ne (847-861) gelindiğinde ise Türkler artık devletin kaderine tamamen hakim olmuşlardır. Hilafet ordusunun yönetimi tamamen onlardadır. Hele Halife Mütevekkil'in 861 yılında Türkler tarafından öldürülmesinden sonra onların istediği halife başa geçmiş, istemedikleri inmiştir (Başkan 2002: 196). Hatta Türklerle ilgili bir hikâyeye vardır: "Astroloğa sormuşlar: el-Mutaz halife kaç sene yaşar ve iktidarda ne kadar kalır diye, orada oturanlardan biri de: Türkler'e ne kadar gerekli ise o kadar demiş". Ancak zaman geçtikçe Türklerin arasında anlaşmazlıklar başlar, bu anlaşmazlıkların neticesinde sadece halifeler değil, Türk askerler de kurban edilir. Bu dönemde o zamanın güçlülere olan Utamış, İtah, Bağir Türklerin elinden can verir, üstelik onların ölümleri çok vahşi ve zalim olmuş idi (Asadov 1993: 22).

Bilimadamı Lev Gumilev ise "Türkler kolayca kullanılabilen bir halk değildi. Bağdat halkının kayıtsız kalması ortamında 861 yılında bunlar el-Mütevekkil halifesini, sonra da dokuz yıl içinde onun dört taht varisini de öldürmüşler" diye yazmıştır (Gumilev 2006: 45). Gumilev, X. yüzyılın başında Türk bilim

adamlarının (Fatimiler iktidarı zamanında) devlet iktidarının tümünü ellerine geçirdiklerini, Mısır hariç tüm Arap halifeliğin bölgesinde Türk askerlerinin hükümdar, şair, bilim adamı ve tüccara dönüştüklerini belirtmiştir (Budayev 2002: 84).

Türk ordusunun halifelerin itaatkâr silahı olarak kalması uzun sürmedi. Bununla ilgili El- Cahiz'ın Türklerin faziletlerine ilişkin ifadelerine yer verebiliriz:

Türkler yaltaklama, yalvarma, yaldızlı sözler, münafıklık, yalancılık, verme, riya, dostlarına karşı kibir, arkadaşlarına karşı fenalık, art niyet bilmezler. Çeşitli fikirler onları bozamamıştır. Kötülük ve hile ile başkalarının malını helal saymazlar. Türkler yaman binicilerdir. Hücümde ve devirde bir kâtip nasıl yaprak çevirirse, Türkler tıpkı onun gibi düşmanı çevirip basar ve saç gibi birbirinden ayırır. On millete mensup on yiğit adamın kuvvetli, tek bir kimsede toplansa, gene de Türk'e bedel olmaz. (Edan 1995: 7- 10)

Bu bağlamda Abbasiler halifeliği iktidarı zamanında önemli katkıda bulunan Türk-Müslüman olan bazı devletleri belirtmemiz gerek: Tolunoğulları (868-905, Mısır ve Suriye'de) ve İhşitler (935-969, Mısır'da) devletleri, Memlükler (1250-1517, Mısır ve Suriye'de), Gazneliler devleti (977-1186, Horasan'da), Karahanlılar devleti (922-1211, Maverünnehir ve Doğu Türkistan'da). Bu devletlerin hükümdarı Türk asıllı idi (Budayev 2002: 78).

778-780 yılları arasında Türk asıllı Jakiya Davit Mısır'da halifeliğinin ruhani lideri olarak iktidardaydı. Bu dönemde Mısır Arap halifeliğinin bir parçasıydı. El-Kindi (8yüzyıl) kendi tezinde el-Mutasım halifesinin Türk asıllı Haydar'ı Mısır'daki Arap asıllı askerî komutanlarını bertaraf edip yakın çevresindeki güvendiği ve düzeni sağlaması için görevlendirdiğini yazmıştı. Haydar beşyüz kişilik bir grubu bozguna uğratarak, komutanlarını ele geçirerek halifenin bu emrini yerine getirmiştir. O zamandan beri de Türkler Mısır'da hükmetmeye başlamışlardır.

Buhara Emiri Tolunoğulları devletinin kurucusu Tolun Bağdat halifesi Mamun'a hediye gelen Türk Memlüklerden biridir. Mükemmel yetenekleri sayesinde halifenin yakın koruma amirliğine kadar terfi etmişti. 868 yılında oğlu Ahmed ibn Tolun'a Mısır'da ruhani lider olmaya yardım etmiştir. İbn Tolun çok sayıda Türk kölesi satın almış ve devlet yönetiminde onlara güvenmiştir. Arap kaynaklarında, İbn Tolun'un ordusunda 24 bin Türk Memlük, 40 bin zenci olduğu, Arap ordusunun ise 7 bin askerden oluştuğu belirtilmektedir.

(Saki 2000: 45). 935-969 yıllarında Tolunoğulları devletinden sonra iktidara gelen Türk İhşitler hanedanında 8 bin Türk Memlük vardı. Bunlar, Sultan'ın yakın koruması hizmetinde idiler: her gece hükümdarı uykusunda bin Memlük korumaktaydı.

Gösterilen bu sebeplerin subjektif olduğu ve halifenin ordusunun yarısının halifenin yakın koruması olduğunu görmek pek de zor değil. Arapları araştıran İngiliz H.Gibb Türk ordusunun Tahirilere karşı savaşmak için kurulduğunu iddia ediyorsa, H.Kennedi Tahirilerin önemli etkisi olduğu zamanda Abbasiler devletinin kendi faaliyetlerini iyi kurulu bir düzen şeklinde devam ettirdiğini ve hazinenin Horasan'dan iyi bir gelir elde ettiğini yazıyordu (Asadov 1993: 22).

Araştırmacıların dediklerine göre, halifelerin emrinde yerel halk ile bir akrabalık ilişkisi olan askerler yoktu. Bu askerler sadece halifelige bağlı ve sadık askerler idi, ancak bunlar da yasalarla korunan maddi bağımsızlıklarına ulaştıklarında hükümdarların destekçisi olmayı bırakıyorlardı. Buna benzer görüşü, yani el-Mutasım'ın yerel halkı askerlerden uzak tutması için çaba sarfettiğini el-Yakubi kaynağında da bulabiliriz. Bu uzak tutmanın diğer başka bir yanı daha vardı: hükümdar vergileri arttırmış, bundan dolayı da yerel halk onu pek sevmiyordu. Halifelerin ekonomi siyasetinin amacı, devlet vergilerini bir seviyede tutmak idi. Bu amaç için çeşitli yollar kullanılmış: devlet tahılını alıp satmak, Divandaki hizmetlilerin sayısını azaltmak, memurlarla ordudakilerin maaşlarını kısmak. Ama yine de en etkili yol- vergi rejiminin sıkılaştırılması idi. Arap halifeliğinde Divan- asıl idari makamdır. Divan'ın içinde özel kalem, maliye ve askerîye idaresi bölümleri mevcuttu. Vergi önlemlerinin alınması için yönetime halktan uzak olan kişiler gerekiyordu. Başta Türk ordusu bu ihtiyaçları karşılıyordu (Filştinskiy 2006: 92).

Tarihçi ve coğrafyacı al-Yakubi'nin (IX. yüzyıl) Türk ordusunun sayısı hakkında yazdığına göre, el-Memun'un iktidarı zamanında el-Mutasım Semerkand'a kendi elçisi Nuh ibn Esad'ı Türk kölelerini satın almak için yollamıştır. Yıllık satın alınan Türk kölesi 3000'e ulaşıyordu. El-Mutasım kölelerini kendi memleketinde de satın almaya başlamış ve onun hükmünde Salam al-Abdraş'ın ahçısı olan Aşinas, Memlük Nuayma ibn Hazima, İtah, an-Numan ailesine ait Uasif ile Fadl ibn Sahladan'dan satın alınan Sima ad-Dimaşki da vardı ki bunlar ileride önde gelen askeri komutanlar olacak ve halifelığın politikalarına hükmedecek kişiler idi. El-Masudi'nin dediğine göre Samarra'nın inşaatında el-Mutasım'ın 4 bin Türk askerî vardı, ancak daha sonraki kaynaklarda el-Mu-

tasım'ın ordusunun sayısı 70 bin idi. El-Mutasım'ın zamanında yaşayan şair Ali ibn Cahma'nın halifeyi şöyle nitelendirmiş: “yirmi bin Türk askerî olan, çok hızlı ok atan imam” (Asadov 1993: 22).

Halifelğin temel askerî içeriği Türk askerlerden oluşmaktaydı, bu da tarihi çağın gereksinimi idi. IX. yüzyılın sonu- X. yüzyılın başında Abbasilerin Türk ordusu 5 bölümden oluşmakta, toplam sayısı- 20-25 bin askerdi.

SONUÇ

Türkler, Müslüman hükümdarının sarayları çevresinde VIII. yüzyılda Arap komutanı Kuteybe ibn Muslim'in Türkistan şehrinin güney tarafını fethetmesiyle meydana çıkmışlardır. 751 yılındaki Tang Hanedanı ve Arap İmparatorluğu arasındaki Talas savaşı Orta Asya'daki dünya imparatorluklarının güç dengesini değiştirmiştir. Yerel Türk halkları arasında İslam dini ve Arap imparatorluğunun fethi sonucundaki uysallık, dini kardeşliğe dönüşmüştür. Bu sebeple Araplar Türkleri yabancı olarak kabul etmemişlerdir. Tarihçilerin görüşlerine göre Türkler o zamanlarda “sadakat, kahramanlık ve güzellik” özelliklerinden ötürü ilgi çekiyor ve talep görüyordu. Türkler, Abbasilerin halifeliği döneminde az sayılarına ve getirilen köle konumunda olmalarına rağmen Müslüman toplumunda çok önemli dini ve etnik grup halindelerdi. Bu yüzden asker ve komutan Türkler İslam halifeliğinin hiyerarşisinde kendilerine layık yer aldılar. Halifeler onları Arap İmparatorluğunun bağımsızlık talepleriyle yapılan ayaklanmalarını bastırmak için kullanmaktaydılar. Devlet yönetimindeki rolleri de artmış, askerî komutanlar, vezirler, prensler ve diğer üst yöneticiler bunlardan çıkmıştır. Halifeliğinin birkaç emirliğe dağılmasından sonra yeni birimlerin başına Türkler geçmiş ve Türklere ait olmayan diğer toprakların başında da Türkler vardı. Buna ilaveten, Arap halifeliğinde ve Abbasiler iktidarı dönemindeki Türk atlı birliği hizmeti de- eski Türk çağından başlayan askerî geleneğinin göstergesidir. Bu dönemlerde Türk askerleri kağanlığı için mücadele etmiyorlardı, eski Türk değerleri yerine İslami değerler ön plana çıkmıştı. Bu yüzden onlar halifelğe sadakat ve cesaret ile hizmet etmiş olup “Türk askerleri” olarak isimlerini tarihe yazdırmışlardır.

Açıklamalar

¹ Türk tarihinin kaydetmiş olduğu ilk meydan muharebesi Mete'nin Çinlilerle yapmış olduğu Tatung-Fu Savaşı idi. Bu savaşta Mete, 30.000 kişilik ordusu ile 320.000 kişilik Çin ordusunu imha etmişti. Mete bundan sonra Batıya yönelmiş ve imparatorluğun sınırları onun döneminde 1.800.000 km²'ye ulaşmıştı. Böylece Kuzeybatıdan Çin'e

gelen tüm kilit mevkiiler kontrol altına alınmıştı. Bkz. Sait Yılmaz, “Türk Savaş Sanati ve Stratejisi,” [http://usam.aydin.edu.tr/TURKSAVASSTRATEJISI\(3a4b\).pdf](http://usam.aydin.edu.tr/TURKSAVASSTRATEJISI(3a4b).pdf) (Erişim tarihi: 22.07.2015)

- 2 «Nehrin güney kısmı» eskiden “Ordos” vadisinin adıydı. Ordos Hunlar’ın kışlık yayla-sıydı. Çinliler’in işgalinden sonra bu bölgeye He tao (河套- Nehir vadisi) adı verilmiştir (Zakenuli 2014: 9).
- 3 Daha çok medeniyetler üzerine yaptığı çalışmalarıyla tanınan yazarın demokratikleşme sürecine dair düşüncelerinin özeti için bkz. Nogayeva 2012: 190.
- 4 “Ahmetuli’nin hanedan olarak tanımladığı Chunwei (淳维) Çin kaynaklarında Hunların atası olarak ifade edilen bir kişidir.
- 5 Çin imparatoru Sui Yangdi’nin iktidar yıllarına (605-618) verilen isim

Kaynaklar

- Abjanov, Hangeldi (2001). “Kultegin Jazuy: Tarikhi Sana Men Tanym” *Bayyrgy Türki Orkenieti: Jazba Eskertkiter*. Halykaralyk Gylymi-teoriyalık Conferencya Materialdarynyn Jinagy. Almaty.
- Ahmetuli Sh (2006). *Ulu Türk Kaganati: Kitay Derekeri Men Tusinikter*. Urumji: Xinjiang Jastar- Orender Yay.
- Annles Guos Scripsit Abu Dja’iap Mohammad Ibn Djarir At-Tabari Cumallis*. Ed. M. J. De Goeje, Ser. I-III. - Lugduni Batavorum 1879-1901.
- Assadov, Farda (1993). *Arabskiye Istochniky O Turkah v Raneye Srednevekovie*. Baku: Elm Yay.
- Aydın, Erhan ve Erkin Ariz (2014). “Xi’an Yazıtı Üzerinde Yeni Okuma ve Anlamlandırılmalar”. *bilig, Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 71: 65-80.
- Ban’Gu班固(1962). *汉书 匈奴传//二十四史*. 北京:中华书局.
- Başkan, Seyfi (2002). “Eski Türklerde Sanat”. *Türkler Ansiklopedisi*. B. 19. C. 4. Orta Çağ. Ankara: Yeni Türkiye Yay. 181-210.
- Batırşaulı, Bakıttı (2000). “Mysyr jane Tayau Şygystagy islam”. *Otan Dergisi* 3: 44-48.
- Bayrak, M. Orhan (2002). *Türk İmparatorluk 11lari Tarihi*. 2 baskı. İstanbul: Bilge Karınca Yay.
- Budayev, Nazır (2002). *Zapadnie Turki V Stranah Vostoka*. Nalşık Yay.
- Buniyatov, Ziya (1965). *Azerbayjan v VII-XI vv*. Baku: Publishing House of the Academy of Sciences of Az SSR.
- Derbisaliev, Absattar (1982). *Arab Adebieti*. Almaty: Mektep Yay.
- Edan, Tartib ve Mutlu Altay (1995) *Turklar Hakkında Ne Deyirlar* . Çev.Mehman Musaoğlu. Ankara: Engin Yay.
- Filştinskiy, Isaak (2006). *Istotiya Arabov i Halifata (750-1517)*. Moskova: Vostok-Zapad Yay.
- Gumilev, Lev (1994). *Kone Turikter*. Çev. Jumabayev, P. Beisenov. Almaty: Bilim Yay.
- _____, (2006). *Drevnyaya Rus’ i Velikaya Step’*. Moskova: Eksmo Yay.

- Hu Yanchao 胡元超 (2006). *昭陵文史宝典*. 西安: 三秦出版社.
- Kafesoğlu, İbrahim (1997). *Türk Milli Kültürü*. Ankara: Ötüken Yay.
- Kaiyrken, Tursynkhan (2010). *Köne Turki Eskertkişterindegi Kitay Jazbalary*. Pavlodar.
- Kumekov, Bulat ve Zibagul Ilyassova (2011). *Yakuttyñ "Mu'djam al-Buldan" (XIII g.) Jagrafiyalyk jinagy - Kazakhstan Ortagasyrlyk Tarihynyn Deregi*. Almaty: Kazakh University Yay.
- Lin Gan 林幹 (2008). *匈奴史*. 内蒙古人民出版社. 呼和浩特.
- Linhu Defen 令狐德棻(1982). *周书突厥传*.//二十四史. 北京: 中华书局
- Mahmut al-Kaşgari 麻赫穆德·喀什噶里(2002). *突厥语大词典(汉译本)*. 第1卷. 北京. 民族出版社.
- Mirzahan, Zhakip (2003). *Zhongguo Tarihindeki Kazakka Katisti Dereker*. C. 2. Pekin: Ulttar Yay. 1-997.
- Nogayeva, Ainur (2012). "ABD, Rusya ve Çin'in Nüfuz Mücadelesinde Orta Asya: Araçlar ve Süreçler". *bilig, Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 62: 183-204.
- Ou Yangxiu 欧阳修(1982). *新唐书*. 北京:中华书局.
- Öztürk, Cemil (2005). *Türk Tarihi Ve Külturu*. 3. Baskı. Ankara.
- Rahmanaliyev, Rustan (2009). *Imperia Turkov. Velikaya Civilizatziya*. Moskova : Ripol Yay.
- Saki, Kayrat (2000). *Sultan Beybarys*. Almaty: Foliant Yay.
- _____, (2006). *Kıpçaklar*. Astana: Foliant Yay.
- Sartkoja, Karjaybai (2003). *Orkhon Muralary*. Astana: Kultegin Yay.
- Sawada Isao 泽田勳 (2011). *匈奴: 古代游牧国家的兴亡*. 内蒙古人民出版社. Kokhot 呼和浩特.
- Si Maqian 司马迁(1982). *史记*. 北京:中华书局.
- Taşgöl, Ahmet (2012). *Gök-Türkler*. I-II-III. Ankara: Turk Tarih Kurumu Yay.
- Wang Zhilai 王治来 (2004). *中亚通史. 古代卷(上)*. 乌鲁木齐: 新疆人民出版社.
- _____, (2010). *中亚史*. 北京: 人民出版社.
- Yang Jianxin 杨建新 (2012). *中国西北少数民族史*. 北京: 民族出版社. 1-648页.
- Yılmaz, Sait (2012). "Türk Savaş Sanati ve Stratejisi". [http://usam.aydin.edu.tr/TURKSAVASSTRATEJISI \(3a4b\).pdf](http://usam.aydin.edu.tr/TURKSAVASSTRATEJISI (3a4b).pdf) (Erişim: 22.07.2015)
- Zakenuli, Tursinhan (2014). "Mangilik El" Muratining Negizi-Kone Sak, Hun, Türk Memleketligi". *Madeniy Mura* 6 (57) : 8-17.

Military Traditions of Ancient Turks: Role of Turkic Armies in the Eastern and Western Asia

Ainur Nogayeva*

Tursynkhan Kaiyrken**

Zibagul Ilyassova***

Abstract

The history of the ancient Turks and the Mamluks has its prehistory in both the East and the West. One of the first who paid attention to the warlike nomads were China, the Roman Empire and Persia. The Turkic army during the conflict with the Tang Dynasty after a brief diminution gradually increased. Having military traditions from the times of the Huns, this army became the basis for the formation, development and consolidation of powerful Turkic Kaganate. Turks not only strengthens their own state but also provided military support by rescuing the state from external wars Tang. During the confrontation with the Tang Dynasty ancient Turks were weak because of internal contradictions and that's why they were subordinated to the external enemy. At that time, parts of the nomadic Turkic nations created mercenary army and guards in the Tang Dynasty. Mercenaries from the Turks, Bulgarians and Savir participated in military actions of Persians and the Byzantines from both sides. In Arab countries, it was Ghulams and Mamluks. The history of formation of mercenary legions in the Middle East has a significant interest for the study in exploring one of the unknown pages of the history of Turkic nations.

Keywords

Ancient Turks, Huns, Mamluks, the Tang Dynasty, Turkic Army, Arab Caliphate, Abbasids

* Assoc. Prof. Dr., L.N.Gumilyov Eurasian National University, Faculty of International Relations, Department of International Relations - Astana/ Kazakhstan
nogayeva_am@enu.kz

** Prof. Dr., L.N.Gumilyov Eurasian National University, Faculty of International Relations, Department of Oriental Studies - Astana/ Kazakhstan
kairkentz@mail.ru

*** Assoc. Prof. Dr., L.N.Gumilyov Eurasian National University, Faculty of International Relations, Department of Oriental Studies - Astana/ Kazakhstan
zita.08@mail.ru

ВОЕННЫЕ ТРАДИЦИИ ДРЕВНИХ ТЮРКОВ: РОЛЬ ТЮРКСКИХ ВОИНОВ В ВОСТОЧНОЙ И ЗАПАДНОЙ АЗИИ

Айнур Ногаева*
Турсынхан Кайыркен**
Зибагуль Ильясова***

Аннотация

История древних тюрок и мамлюков может быть прослежена на обширных территориях, как на Востоке, так и на Западе. Воинственные кочевники привлекли внимание древних цивилизаций, какими были Китай, Римская империя и Персия. Тюркская армия в период противостояния на востоке с династией Тан после непродолжительного ослабления постепенно увеличивалась. Имеющая воинские традиции со времени гуннов, эта армия стала основой для образования, развития и укрепления могущественного Тюркского каганата. Тюрки не только укрепляли свое государство, но и оказывали военную поддержку, спасая от внешних войн государство Тан. В период противостояния с династией Тан у древних тюрок было время, когда они, ослабевая из-за внутренних противоречий, находились в подчинении у внешнего врага. В это время из представителей кочевых тюркских народов создавались наёмные армии и дружины в Танской империи. Наёмники из тюрок, савир и болгар участвовали в военных действиях персов и византийцев, причём с обеих сторон. В арабских странах это были гулямы и мамлюки. История происхождения наемных легионов в странах Ближнего Востока представляет значительный интерес в плане изучения одной из неизвестных страниц истории тюркских народов.

Ключевые слова

древние тюрки, гунны, мамлюки, династия Тан, тюркская гвардия, Арабский халифат, Аббасиды

* Ассoc. проф.д-р., кафедра международных отношений факультета международных отношений Евразийского национального университета им.Л.Н. Гумилева-Астана/Казахстан

nogayeva_am@enu.kz

** проф.д-р., кафедра востоковедения факультета международных отношений Евразийского национального университета им.Л.Н. Гумилева-Астана/Казахстан, kairkentz@mail.ru

*** Ассoc. проф.д-р., кафедра востоковедения факультета международных отношений Евразийского национального университета им.Л.Н. Гумилева-Астана/Казахстан, zita.08@mail.ru

